

Слід відмітити, що ці обмеження мають строковий характер та після відміни воєнного стану обмеження конституційних прав і свобод будуть скасовані.

Конституція України (ч.2 ст.64) встановлює вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені під час дії воєнного стану. Це, зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Таким чином, права людини в умовах війни є невід'ємною та ключовою цінністю сучасного суспільства. Вони повинні бути захищені й гарантовані, як на рівні норм Конституції, так і на рівні інших нормативно-правових актів. Слід розуміти, що незважаючи на російську агресію, права людини підлягають виключній охороні. Основний Закон визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст.3). Під час воєнного стану пріоритетність дотримання прав людини є не тільки ознакою високого рівня демократії та розвиненості суспільства, але й показником визнання особи як найвищої соціальної цінності та національного пріоритету.

АКСІОСФЕРА ЯК ПІДҐРУНТТЯ ДЕМОКРАТІЇ УЧАСТІ

Руденко О. М., Проценко О. П.

*Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна*

Аксіосфера охоплює ціннісні основи суспільного життя, впливаючи на всі сфери людської діяльності, включаючи етику, політику та соціальні структури. Вона допомагає філософам аналізувати і осмислювати основні цінності, які керують людською поведінкою та суспільними відносинами. Аксіосфера це система ціннісних орієнтацій, які пронизують суспільне життя і впливають на його соціальні та політичні структури [1].

Цінності, що входять до аксіосфери, відіграють подвійну роль. Вони не тільки формують основи індивідуальної поведінки, але й впливають на структурні політичні процеси. Аксіосфера визначає рамки суспільного дискурсу, орієнтує політичні рішення та взаємодії між громадянами, формуючи тим самим основу для політичної культури і системи соціальних відносин.

Ми погоджуємось з Т. Костюк про те, що «одним із найбільш суттєвих аспектів аксіосфери є її роль як простору культурної взаємодії, де формуються і підтримуються загальні моральні стандарти. У межах цього простору суспільство визначає, які цінності є важливими для його сталого розвитку. В цьому сенсі аксіосфера не є статичним утворенням: вона постійно еволюціонує під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, таких як культурні зрушення, глобалізація або технологічні зміни» [2].

Звісно, що у суспільствах з високим рівнем демократичної культури аксіосфера базується на таких цінностях, як повага до індивідуальних свобод, толерантність, рівність можливостей і соціальна справедливість. Ці цінності є критично важливими для підтримки демократії участі, оскільки вони формують моральну основу для участі громадян у політичному процесі. Громадяни, які діють у такому культурному середовищі, не тільки мають право брати участь у політичному житті, але й відчувають моральний обов'язок робити це.

Як зазначає французький філософ П. Рікер, аксіосфера створює умови для моральної ідентичності індивіда, яка включає етичні зобов'язання перед іншими членами суспільства. Ці зобов'язання стимулюють активну участь у справах громади, оскільки відчуття спільної мети і спільного блага стає важливою складовою особистої ідентичності [3]. Отже, аксіосфера як морально-культурний простір формує основи для партисипаторної демократії, де громадяни не тільки мають права, але й активно взаємодіють одне з одним для досягнення спільних цілей.

Політична легітимність у демократичному суспільстві значною мірою залежить від аксіосфери. Легітимність політичних інституцій визначається тим, наскільки вони відповідають цінностям, що домінують у суспільстві. Якщо політичні рішення або процеси суперечать основним моральним і культурним цінностям громадян, вони сприймаються як нелегітимні, що може призвести до кризи довіри до влади та інституцій. Таким чином, аксіосфера забезпечує моральну легітимність демократичного управління, що є важливою передумовою для стабільної демократії участі.

Цінності, такі як прозорість, підзвітність і справедливість, є критично важливими для політичної легітимності в межах демократії участі. Без прозорості неможлива справжня участь, оскільки громадяни не матимуть доступу до необхідної інформації для прийняття рішень. Підзвітність забезпечує відповідальність влади перед громадянами, а справедливість гарантує, що інтереси всіх членів суспільства будуть враховані в процесі ухвалення рішень.

З цієї точки зору аксіосфера виконує функцію своєрідного «ціннісного арбітра», який визначає моральні межі політичних процесів. Якщо аксіосфера підтримує цінності, які сприяють активній участі громадян у політичному житті, демократія стає більш стійкою і гнучкою. Проте, якщо домінуючі цінності аксіосфери суперечать демократичним принципам, це може призвести до виникнення авторитарних тенденцій або до зниження участі громадян у політичному процесі.

Ще одним викликом для сучасної аксіосфери є проблема культурної фрагментації, що виникає в умовах глобалізації та швидких соціальних змін. У сучасних суспільствах дедалі частіше зростає різноманітність ціннісних орієнтацій, що може ускладнювати консолідацію аксіосфери навколо спільних етичних стандартів. Наприклад, у багатьох сучасних демократичних суспільствах відбувається посилення поляризації та зростання ідеологічних розбіжностей між різними групами населення, що ускладнює пошук спільних цінностей.

А отже, культурна фрагментація може негативно вплинути на демократію участі, оскільки вона ускладнює формування спільного бачення суспільного блага. Звичайно, що якщо різні групи суспільства дотримуються різних і несумісних цінностей, це може спричинити конфлікти і перешкоджати досягненню консенсусу в політичному житті. Як зазначає Ю. Габермас, для того щоб «демократія функціонувала в умовах культурного плюралізму, необхідно створювати механізми комунікативної раціональності, які дозволяють різним групам вести діалог на основі взаємної поваги та визнання» [4].

Тобто, у таких умовах аксіосфера повинна забезпечувати можливість для інклюзивного діалогу та взаємодії між різними групами. Для цього необхідно створювати простори комунікації, де різні ціннісні системи можуть бути інтегровані в єдиний суспільний дискурс, зберігаючи при цьому різноманітність думок. Це особливо важливо в умовах сучасних демократій, де культурна різноманітність є не лише фактом, але й

викликом для соціальної інтеграції.

Аксіосфера включає кілька основних соціокультурних складових складових, що формують систему суспільних орієнтирів і норм. Однією з ключових її частин є моральна складова, яка включає уявлення про добро і зло, про справедливість, відповідальність співчуття взаєморозумінням, солідарність. Вона визначає, як люди повинні взаємодіяти між собою та з суспільством, впливаючи на формування морально-політичних рішень. Моральні цінності регулюють людські емоційні реакції на події та дії інших людей, забезпечуючи зв'язок між індивідуальними переконаннями та колективними нормами.

Індивідуальний рівень розвитку людини є визначальною категорією її здатності брати участь у політичних процесах, формувати власну позицію та усвідомлювати відповідальність за свої дії. Аксіосфера безпосередньо регулює цю взаємодію, впливаючи на формування ціннісних орієнтирів, які допомагають людині зрозуміти свої права та обов'язки в рамках демократії участі. Вона визначає проблематику, пов'язану з рівністю всіх соціальних груп у процес прийняття політичних рішень. Таким чином, аксіосфера сприяє досягненню колективних цілей та реалізації індивідуальних прав через гармонізацію особистих і суспільних інтересів.

У контексті демократії участі аксіосфера є ключовим концептом, оскільки вона визначає, які цінності підтримуються в суспільстві і яким чином вони сприяють або стримують розвиток демократичних практик. Ми погоджуємось з тим, що «осмислення аксіосфери вимагає аналізу її функцій як культурного та морального простору, який підтримує або обмежує демократичне врядування» [1].

Демократія участі розглядається як модель демократичного врядування, в якій громадяни не просто вибирають своїх представників, але активно залучаються до процесів ухвалення рішень, що стосуються їхньої спільноти. Такий підхід до демократії орієнтований на більш рівноправну, справедливу і відповідальну систему управління, що базується на активному громадянському залученні. У цьому контексті аксіосфера виступає як система ціннісних орієнтацій, що формує мотивацію участі та визначає межі й напрямки демократичних практик.

На нашу думку, з точки зору філософії, питання про співвідношення демократії участі та аксіосфери вимагає розуміння етичних і моральних основ, які є підґрунтям для активного залучення громадян у політичне життя.

Очевидним є те, що базовим компонентом демократії участі є визнання цінності кожної окремої особи як суб'єкта політичного процесу. Це означає, що кожен громадянин не тільки має формальне право голосу, але й володіє моральним правом активно впливати на процеси ухвалення рішень, що стосуються суспільного блага. Така модель врядування пропонує перехід від традиційної ліберальної демократії, яка переважно обмежується вибором представників, до більш інтегрованого підходу, що передбачає безпосередню участь громадян у різних етапах політичного процесу.

Етичні передумови демократії участі розкриваються через три основні принципи: автономність, рівність та солідарність. Ці принципи є основними філософськими положеннями, що формують інтелектуальне підґрунтя демократії участі.

Автономність є етичним принципом, що визначає суб'єктність індивіда у партисипаторній демократії. Класична філософська традиція розуміє автономність як здатність особи діяти відповідно до власних переконань і цінностей, без зовнішнього примусу. Цю ідею чітко сформулював І. Кант у своїй моральній філософії. Він розглядав автономію як основу морального законодавства, наголошуючи, що людина повинна діяти відповідно до принципів, які вона визнає загальними для всіх раціональних істот [5].

У контексті демократії участі, автономія означає, що кожен громадянин має право брати активну участь у формуванні політичної волі. Це передбачає не лише можливість висловлювати свою думку, але й участь у реальних процесах ухвалення рішень. Громадяни є не просто об'єктами політичного управління, а суб'єктами, які мають моральне право впливати на колективні рішення, що стосуються їхнього життя. Отже,

демократія участі будується на переконанні, що кожен індивід здатен вільно формулювати і виражати свої цінності та інтереси.

Другим етичним принципом демократії участі є рівність. У класичних моделях ліберальної демократії рівність переважно зводиться до рівності формальних прав - кожен громадянин має один голос, і всі голоси мають однакову вагу. Однак, на нашу думку, демократія участі розширює це розуміння рівності, підкреслюючи необхідність рівного доступу до інформації, до можливостей брати участь у дискусіях та до впливу на процеси ухвалення рішень.

Це підходить до концепції «рівності в можливостях», яка є важливою складовою демократичної справедливості. Такі філософи як Дж. Ролз, розробляли концепцію справедливості, що виходить за межі формальної рівності та враховує різні суспільні умови, які можуть заважати індивіду брати участь на рівних умовах [6]. А отже, участь у політичних процесах не повинна обмежуватися тими, хто має економічні ресурси чи соціальний вплив, а має бути доступною для всіх, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу.

Третім важливим етичним принципом демократії участі є солідарність. Солідарність у цьому контексті можна розуміти як відчуття спільної відповідальності за долю суспільства та взаємної підтримки між громадянами. Філософи комунітаристського спрямування, такі як М. Сендл, підкреслюють, що демократія потребує не тільки автономних індивідів, але й громадян, які розглядають себе частиною спільноти з відповідними обов'язками перед нею [7].

Участь у демократичному процесі вимагає від громадян готовності співпрацювати для досягнення спільних цілей. Цей принцип втілюється в різних формах партисипаторної демократії, зокрема в моделях прямих ініціатив або місцевих рад, де громадяни працюють разом для вирішення питань, що стосуються їхньої спільноти. У свою чергу Ч. Тейлор зазначає, що сучасні демократичні суспільства потребують моральних засад, що виходять за рамки суто раціонального підходу до політичної участі [8]. Тобто, ми погоджуємось, що солідарність, заснована на спільних цінностях, допомагає громадянам об'єднуватися, навіть коли їхні інтереси можуть не завжди збігатися. Така солідарність створює умови для більш стійкого суспільного договору, який підтримує демократичну систему.

Підсумовуючи наголосимо на тому, що участь громадян у політичних процесах вимагає не лише формальної рівності чи доступу до інформації, але й ґрунтується на здатності індивідів до раціональної дії (автономії), рівному впливу на колективні рішення (рівність) та готовності співпрацювати на благо спільноти (солідарність). Вони разом створюють основи для формування партисипаторної демократії, яка прагне до глибшого залучення громадян у процеси управління, ніж це можливо в традиційній представницькій демократії.

У свою чергу аксіосфера є ключовим елементом демократичної системи, оскільки вона забезпечує морально-ціннісні основи для участі громадян в управлінні державними справами.

Література:

1. STOLOVICH, Leonid. On the Concept of "Axiosphere". URL: <https://www.bu.edu/wcp/Papers/Valu/ValuStol.htm> (дата звернення: 13.10.2024 р.).

2. Костюк Т. Аксіосфера духовної ідентифікації особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Культурологія.* 2014. Вип. 14(1). С. 13-25. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2014_14\(1\)__4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2014_14(1)__4) (дата звернення: 13.10.2024 р.).

3. Ricoeur, Paul (1992). *Oneself as Another.* University of Chicago Press. URL: [https://www.google.com.ua/books/edition/Oneself_as_Another/u1uNDWoXFG8C?hl=ru&gbpv=1&dq=Ricoeur,+Paul+\(1992\).+Oneself+as+Another.+University+of+Chicago+Press.&printsec](https://www.google.com.ua/books/edition/Oneself_as_Another/u1uNDWoXFG8C?hl=ru&gbpv=1&dq=Ricoeur,+Paul+(1992).+Oneself+as+Another.+University+of+Chicago+Press.&printsec)

=frontcover (дата звернення: 16.10.2024 р.).

4. Хабермас, Юрген. КОМУНІКАТИВНА ДІЯ І ДИСКУРС - дві форми повсякденної комунікації. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Habermas.html> (дата звернення: 15.10.2024 р.).

5. Панченко О.О. Кантівські погляди на право та мораль як складові верховенства права. *Аналітично-порівняльне законодавство*. № 2. 2023. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282710/276905> (дата звернення: 12.10.2024 р.).

6. RAWLS, John. A Theory of Justice: Original Edition. *Harvard University Press*, 1971. *JSTOR*. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9z6v> (дата звернення: 14.10.2024 р.).

7. SAGOFF, Mark. Review of *The Limits of Justice*, by Michael J. Sandel. *The Yale Law Journal* 92, no. 6 (1983): 1065–81. URL: <https://doi.org/10.2307/796284> (дата звернення: 14.10.2024 р.).

8. TAYLOR, Charles (2014). 59. Sources of the Self: The Making of the Modern Identity. In Bernard Williams (ed.), *Essays and Reviews: 1959-2002*. Princeton: Princeton University Press. pp. 301-311. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9781400848393-060/html> (дата звернення: 12.10.2024 р.).

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION

Tkachov M. M., Bielobrova A. O.

*National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute",
Kharkiv, Ukraine*

Respect for and protection of human rights is one of the guiding principles of the European Union in accordance with the goals and principles enshrined in its founding treaties. Any European country that adheres to the principles of freedom, democracy, respect for human rights and fundamental freedoms, as well as the rule of law, may apply for membership in the EU, as stipulated by Articles 6 and 49 of the Treaty on European Union [1].

Since its inception, the European Union has aimed to protect and strengthen human rights as a fundamental principle of its operation. The EU's commitment to human rights is clearly outlined in several legal acts and international treaties that define the legal framework for both member states and their citizens. One of the key documents governing human rights in the EU is the Charter of Fundamental Rights of the European Union [2]. The Charter was adopted in 2000 and gained legal force with the entry into force of the Lisbon Treaty in 2009. This document enshrines fundamental human rights such as the right to dignity, freedom, equality, solidarity, as well as civil and political rights. According to the Charter, all EU citizens and residents have the right to the protection of their fundamental rights, regardless of gender, ethnic origin, religion, or other characteristics.

In addition to internal EU documents, the European Convention on Human Rights, adopted by the Council of Europe in 1950, plays a crucial role in ensuring human rights on the European continent. Although this convention is not part of the EU legal system, all its member states are obligated to comply with its provisions as they are simultaneously members of the Council of Europe. The European Convention guarantees basic human rights, including the right to a fair trial, freedom of expression, and the prohibition of torture and discrimination. To ensure compliance with the convention, the European Court of Human Rights addresses complaints from individuals regarding violations of their rights by member states.

In the context of protecting human rights within the EU, its institutions, notably the European Commission and the European Parliament, play a significant role. The European Commission regularly assesses human rights compliance in member states and initiates new legislative acts to enhance the legal protection of citizens. Equally important is the contribution of the European Parliament's Subcommittee on Human Rights, which focuses on discussing